

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.2.84](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.2.84)

УДК 338

*I. I. Kalina,
к. е. н., доцент,*

*виконуючий обов'язки завідуючого кафедри реклами та зв'язків з громадськістю,
Вищий навчальний заклад «Інститут дизайну, архітектури та журналістики» (у формі ТОВ)
ORCID ID: 0000-0001-5662-6967*

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

I. Kalina

*PhD in Economics, Associate Professor,
Acting Head of the Department of Advertising and Public Relations, Institution of higher education
« Institute of Design, Architecture and Journalism» (in the form of LLC), Kyiv*

METHODOLOGICAL ASPECTS OF RESEARCH OF AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

Виокремлено підходи до розуміння розвитку в умовах цифровізації, що дозволило сформуванню за характерними ознаками три підходи до розуміння поняття «розвиток соціально-економічної системи в умовах цифровізації» - ресурсний, потоковий (процесний), структурний. За кожним з цих підходів шляхом їх систематизації виділено відповідну основу розвитку соціально-економічної системи в умовах цифровізації, причини та наслідки цього процесу, що дозволяє усунути притаманні їм недоліки.

Обґрунтовано сутність та зміст цифровізації як економічної категорії. Сутність цифровізації полягає у впровадженні цифрових технологій до кожного елементу ланцюжка створення валової доданої вартості, в процесі впровадження яких виникають нові вимоги до комунікацій, інформаційних систем і сервісів а генерування даних завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв, засобів та систем перетворює їх на ключовий фактор сучасного виробництва. Зміст цифровізації розкривається через інформаційно-комунікаційне середовище функціонування соціально-економічної системи, в якому відбувається еволюція економічних, соціальних, виробничих, техніко-технологічних, організаційних, управлінських, та інших відносин всередині суспільства, зміна їх суб'єктивно-об'єктивної орієнтованості, яка викликана розвитком цифрових технологій.

Визначено принципи розвитку соціально-економічної системи в умовах цифровізації на основі взаємного врахування існуючих в сучасній економічній теорії загальних та системних принципів розвитку та доповнення їх принципами, що притаманні розвитку в умовах цифровізації економіки, а саме принципами інформаційності, синхронності, мережовості та автоматизації.

Запропоновано на основі проведеного парадигмального аналізу наукових досліджень у сфері розвитку аграрного сектору парадигму розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації, що діалектично поєднує риси традиційної, мультифункціональної, реконверсійної та технологічної парадигм та на основі їх комбінування дає можливість усунути притаманні їм недоліки.

цим парадигмам розвитку недоліки. На засадах такої парадигми пошук оптимальних шляхів розвитку відбувається на основі врахування зміни їх характеристик, що викликані впливом факторів різної природи і сили та специфіки сучасних процесів цифровізації.

Удосконалено методологію дослідження розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації, застосування якої дає змогу досліджувати розвиток аграрного сектору в умовах цифровізації на теоретичному, емпіричному з розподілом його на діагностично-аналітичний й аксіологічний рівнях, з відповідним кожному рівню самостійним інструментарієм, використання якого дає можливість надати глибоку і всебічну характеристику розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації. Деталізація методології дослідження розвитку аграрного сектору на теоретичному рівні, що здійснюється на основі методу систематизації існуючого спектру теорій економічних процесів, передбачає при проведенні дослідження відбір як базових так і додаткових теорій, що дозволяє врахувати особливості формування понятійно-категоріального апарату дослідження та способи вирішення актуальних проблем розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації.

Сформовано концепцію розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації що складається з гносеологічного, методичного, інструментального та практично-аналітичного компонентів, кожен з яких шляхом деталізації розкладено на певні елементи, що забезпечує комплексне стратегічне бачення та визначення сутності, спрямованості, змісту, характеру розвитку аграрного сектору.

Approaches to understanding development in the conditions of digitalization are singled out, which allowed to form three approaches to understanding the concept of "development of socio-economic system in the conditions of digitalization" - resource, flow (process), structural. For each of these approaches, by systematizing them, the appropriate basis for the development of the socio-economic system in the context of digitalization, the causes and consequences of this process, which eliminates their inherent shortcomings.

The essence and content of digitalization as an economic category are substantiated. The essence of digitalization is the introduction of digital technologies to each element of the value chain, in the process of which there are new requirements for communications, information systems and services and data generation through the operation of electronic devices, tools and systems makes them a key factor in modern production. The content of digitalization is revealed through the information and communication environment of the socio-economic system, which is the evolution of economic, social, production, technical and technological, organizational, managerial, and other relations within society, changing their subjective and objective orientation, which caused by the development of digital technologies.

The principles of socio-economic system development in the conditions of digitalization are determined on the basis of mutual consideration of the existing in modern economic theory general and system principles of development and their supplementation by the principles of development in the conditions of digitalization of economy, namely principles of information, synchronicity, network and automation.

The paradigm of agrarian sector development is proposed on the basis of the conducted paradigmatic analysis of scientific researches in the field of agricultural sector development in the conditions of digitalization, which dialectically combines features of traditional, multifunctional, reconversion and technological paradigms and on the basis of their combination. On the basis of such a paradigm, the search for optimal ways of development is based on changes in their characteristics caused by the influence of factors of different nature and strength and the specifics of modern digitization processes.

The methodology of research of development of agrarian sector in the conditions of digitalization is improved, application of which allows to study development of agrarian sector in the conditions of digitization on theoretical, empirical with its division on diagnostic-analytical and axiological levels, with the corresponding independent tool. comprehensive description of the development of the agricultural sector in the context of digitalization. Detailing the methodology of research on the

development of the agricultural sector at the theoretical level, based on the method of systematization of the existing range of theories of economic processes, involves the selection of both basic and additional theories, which allows to take into account the conceptual and categorical apparatus agricultural sector in the context of digitalization.

The concept of development of the agricultural sector in terms of digitalization is formed, consisting of epistemological, methodological, instrumental and practical-analytical components, each of which is broken down into certain elements, which provides a comprehensive strategic vision and definition of the essence, direction, content, nature of the agricultural sector.

Ключові слова: аграрний сектор; концепція; методологія; розвиток; цифровізація.

Key words: agricultural sector; concept; methodology; development; digitalization.

Постановка проблеми. Цифровізація в сучасному світі – це актуальний процес, який стосується багатьох сфер економіки. У століття масового впровадження високих технологій в економіку країни, цифровізація стає не тільки способом підвищення ефективності і досягнення максимальної зручності, а й просто необхідним фактором, що забезпечує прискорений розвиток всіх її складових. Розвинені країни підтримують процес цифровізації по всій своїй території, оскільки як показують результати досліджень в цій сфері, в середньому активізація впровадження цифрових технологій в країні зумовлює приріст ВВП на 1%.

Процеси цифровізації мають надзвичайно важливе значення для української економіки. Основна мета цифровізації полягає у досягненні цифрової трансформації існуючих галузей економіки, у більш прогресивні та сучасні. Такий прогрес є можливим лише тоді, коли ідеї, дії, ініціативи та програми, які стосуються цифровізації, будуть інтегровані, зокрема, в національні та галузеві стратегії і програми розвитку.

Для України пріоритетним та стратегічно важливим сектором економіки традиційно залишається аграрний сектор як основне джерело валютних надходжень від експорту продукції. Цифровізація аграрного сектору посідає одне із пріоритетних місць – через те, що його розвиток впливає на ефективність функціонування економіки України в цілому та є найважливішою умовою підвищення її конкурентоспроможності на міжнародних ринках аграрної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні основи розвитку широко представлені у працях таких відомих зарубіжних вчених: Л. Вальрас, Є. Домар, Дж. М. Кейнс, К. Маркс, А. Маршалл, Г. Мюрдаль, Р. Нурксе, М. Портер, У. Петті, К. Прахалад, Д. Рікардо, У. Ростоу, Ж.-Б. Сей, А. Сміт, М. Тодаро, Р. Харрод, Т. Шульц, Й. Шумпетер. У подальшому теорію економічного розвитку розвинули Л. Абалкін, Д. Іноземцев, С. Кузнец, У. Льюїс, Б. Нуреев, Р. Солоу, Дж. Хікс та українські вчені О. Алімов, О. Амоша, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Долішній, С. Дорогунцов, І. Лукінов, А. Чухно та інші.

Загальним проблемам розвитку аграрного сектору та в контексті цифровізації зокрема, значну увагу приділяли вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: А.Агарков, В.Андрійчук, В.Апалькова, Н.Вдовенко, С.Веретнюк, О.Вишневська, І.Гончаренко, В.Данкевич, О.Дацій, С.Коляденко, І.Лобастов, С.Мороз, І.Малик, Г.Павлова, П.Саблук, Ю. Плакса, О.Шкільний, Д.Соковніна, К.Шваб, В.Шебанін, І.Червен та інші.

Розвиток аграрного сектору в умовах цифровізації характеризується перетвореннями у характері виробництва (це швидка змінюваність технологій аграрного виробництва, багатофункціональність, перетворення інформації на фактор виробництва, перманентність нововведень, основаних на нових знаннях, тощо), особливостями змісту праці (як інтелектуалізація, віртуалізація процесів, дистанційованість тощо), специфікою соціальних відносин (підвищенням соціальної мобільності, руйнуванням традиційної стратифікації внаслідок поширення цифрових платформ для використання інформаційних ресурсів тощо). Упродовж останнього десятиліття в Україні активно формується цифрова інфраструктура як інтегрована сукупність обчислювальної та комунікаційної техніки, телекомунікаційних мереж, баз даних, інформаційних технологій, інформаційно-аналітичних центрів різного рівня, що покликана забезпечити прискорення економічного, екологічного та соціального розвитку економіки аграрного сектору. Залучення інвестицій у цифровізацію аграрного сектору дозволить зекономити на вартості його послуг та зменшенні екологічного навантаження на довкілля в наслідок використання природних ресурсів, які в аграрному секторі відіграють особливе значення.

Одне з ключових завдань у цьому контексті – формування стратегії розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації. Її реалізація може мати значний позитивний ефект, оскільки дозволить чітко визначити стан цифровізації в аграрному секторі та сприятиме вирішенню ключових проблем її поширення, зокрема. Процеси цифровізації дедалі більше впливають на всі складові розвитку аграрного сектору практично в усьому світі, змінюючи підходи до вирішення проблем на різних рівнях управління аграрним сектором. Завдяки їм з'являються принципово нові можливості не тільки для економічного розвитку але й для покращення екологічної ситуації та вирішення нагальних соціальних питань в аграрному секторі. Все вищезазначене актуалізує необхідність розробки та удосконалення теоретико-методологічних засад та практичних

рекомендацій щодо формування стратегії розвитку аграрного сектору України в умовах цифровізації.

Формулювання цілі статті. Обґрунтування методологічних аспектів дослідження розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу та отримання наукових результатів.

Головним фактором, що вимагає від соціально-економічної системи певних змін є зміна умов її функціонування, що вимагає від соціально-економічної системи розвиватися в умовах збільшення обсягів існуючої інформації та способів її подачі. По суті ці зміни є цифровізацією і представляє собою функціонування системи на основі проникнення цифрових технологій майже у всі сфери її життєдіяльності. Сутність цифровізації в такому контексті полягає у впровадженні цифрових технологій до кожного елементу ланцюжка створення вальної доданої вартості, в процесі впровадження яких виникають нові вимоги до комунікацій, інформаційних систем і сервісів а генерування даних завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв, засобів та систем перетворює їх на ключовий фактор сучасного виробництва. Зміст цифровізації розкривається через інформаційно-комунікаційне середовище функціонування соціально-економічної системи, а стрімке поширення цифрових технологій активізує поглиблений інтерес до проблематики розвитку соціально-економічної системи в умовах цифровізації економіки.

На основі взаємодії та взаємного врахування існуючих в сучасній економічній теорії загальних та системних принципів розвитку визначено принципи розвитку соціально-економічної системи в умовах цифровізації.

Узагальнивши існуючі принципи розвитку [1, 2, 3], ми вбачаємо за доцільне доповнити їх принципами, що притаманні розвитку в умовах цифровізації економіки.

Додані принципи на яких базується розвиток в умовах цифровізації доцільно використовувати поряд з загальними та системними принципами розвитку.

Вивчення різноманітних підходів до трактування розвитку соціально-економічної системи в різних умовах, а також думок авторів, що його досліджували, дозволило сформулювати за характерними ознаками три підходи до розуміння поняття «розвиток соціально-економічної системи в умовах цифровізації» - ресурсний, потоковий (процесний), структурний. За кожним з цих підходів можна виділити відповідну основу розвитку соціально-економічної системи в умовах цифровізації, причини та наслідки цього процесу, а також виявити недоліки у розумінні.

Постає необхідність впровадження такого термінологічного апарату, який би задовольняв новим умовам та використанню якого розкривало б казуальність розвитку соціально-економічної системи в умовах цифровізації.

В роботі пропонується ввести до кола наукових термінів досліджуваної сфери поняття «детермінанти цифровізації» під якими розуміється визначальні чинники цифровізації. У цьому контексті дослідження передбачає використання для опису та структурування цифровізації за функціональними групами систему детермінантів цифровізації, які в сукупності даватимуть найбільш повну якісну характеристику її причин та наслідків. Тобто в результаті проведення дослідження ми отримуємо інформацію про зміну складових розвитку під впливом цифровізації.

Так, об'єктивно існуюча невизначеність і внутрішні суперечності функціонування та розвитку існуючих соціально-економічних систем в умовах цифровізації вимагає розроблення сучасного методологічного апарату дослідження.

Як показали проведені дослідження існуючих наукових поглядів, парадигми розвитку аграрного сектору час від часу змінюються, шляхом повної заміни або доповнення однієї парадигми елементами іншої.

Традиційна парадигма розвитку аграрного сектору була побудована на засадах пріоритетності економічних факторів розвитку та на цій основі формувалися довгострокові цілі і засоби їх досягнення. Головною ідеєю цієї парадигми є твердження, що інвестиційна привабливість та дерегуляція процесів розвитку сприяє його прискоренню.

Виникнення екологічних проблем в аграрному виробництві призвели до формування екологічної парадигми розвитку аграрного сектору. Використання екологічних агростандартів ЄС визначено фактором прискорення розвитку аграрного сектору.

Змістовні моменти технологічної парадигми й нової траєкторії розвитку складаються в умовах впровадження інформатизації в аграрному секторі. В рамках цієї парадигми стверджується, що розвиток аграрного сектору можливий лише за умови активізації впровадження новітніх інформаційних технологій та розробок.

Ідейною платформою для обґрунтування умов розвитку аграрного сектора в рамках реконверсійної парадигми є пріоритетність стратегічних цілей розвитку, в результаті досягнення яких розвиток набуває нових ресурсних, організаційних, технологічних, інформаційних та інших характеристик, і кожний новий цикл розвитку відображає якісно нові відносини між аграріями, споживачами їх продукції та органами управління різних рівнів.

Субстанційну основу мультифункціональної парадигми розвитку аграрного сектору становить органічне поєднання економічної, екологічної та соціальної складових його розвитку за умови державної підтримки цього процесу.

Фрагментарний аналіз існуючих парадигм розвитку аграрного сектору дозволив виявити притаманні їм імперативи та встановити фактори – стимулятори розвитку аграрного сектору та недоліки кожної з парадигм його розвитку (табл. 1).

Таблиця 1.
Парадигми розвитку аграрного сектору (фрагментарний аспект)

Назва парадигми розвитку	Імперативи розвитку	Фактори - стимулятори розвитку	Притаманні недоліки
Традиційна	Розвиток за рахунок зростання прибутку, інвестицій та продуктивності праці. Максимізація прибутку відбувається на основі орієнтації у виробництві на вирощування високорентабельних культур	Інтенсифікація аграрного виробництва на основі активного використання мінеральних добрив, хімічних засобів захисту, стимуляторів росту, розвиток стимулюється завдяки дерегуляції	Не враховує соціальний та екологічний аспект розвитку
Екологічна	Підвищення екологічності аграрного виробництва	Концентрація на екологічному агровиробництві не зважаючи на економічні та соціальні параметри розвитку	Крім екології, інші фактори ігноруються
Технологіч-на	Розвиток є можливим лише за умови інформатизації всіх без винятку процесів	Тотальне застосування інформаційних технологій, впровадження яких здійснюється не залежно від наявності потреби та їх доцільності	Крім новітніх технологій, інші фактори ігноруються
Реконверсій-на	Розвиток та його прискорення забезпечується за рахунок пріоритетності стратегічних цілей відносно тактичних.	Всі ресурси вважаються стратегічними ресурсами які циклічно змінюють аграрний сектор, створюючи якісно нові або утримуючи існуючі характеристики, в результаті чого прискорюється розвиток	Не уточнено чи рівноцінні характеристики прискорення розвитку
Мультифункціональна або сталого розвитку	Розвиток аграрного сектору за рахунок балансу у розвитку економічної, екологічної та соціальної його складових, ідентифікація розвитку здійснюється шляхом оцінки трьох станів аграрного сектору: минулого, фактичного й майбутнього	Рівномірність розвитку зазначених складових є гарантією досягнення економічних інтересів, розвитку сільських територій та збереження природних ресурсів і довкілля.	Нівелюється значення позитивної динаміки у розвитку окремої складової.

Досягнення міжпарадигмального компромісу щодо розвитку в умовах цифровізації стає можливим на основі формування такої парадигми розвитку аграрного сектору, що діалектично поєднує риси традиційної, мультифункціональної, реконверсійної та технологічної парадигми та на основі їх комбінування дає можливість усунути притаманні цим парадигмам розвитку недоліки. Пошук оптимальних шляхів розвитку в рамках такої парадигми відбувається на основі врахування зміни характеристик, що викликані впливом факторів різної природи і сили та специфіки сучасних процесів цифровізації.

Парадигма розвитку в умовах цифровізації в якості імперативів встановлює такі: обов'язковість виявлення детермінантів цифровізації, наявність державної підтримки впровадження цифрових технологій, стимулювання дотримання стандартів сталого розвитку. Виявлення детермінантів цифровізації та встановлення їх впливу на економічну, екологічну та соціальну складові розвитку та на перебіг процесів розвитку в межах цих складових дає можливість скоротити час на пошук інформації щодо точок прискорення розвитку та негативного впливу факторів, що перешкоджають розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації.

Така парадигма в свою чергу потребує відповідного наукового і методологічного обґрунтування. Доведено, що в умовах цифровізації сукупність принципів, методів, прийомів та процедур дослідження за допомогою яких можна дати глибoku і всебічну характеристику розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації та які представляють собою методологію дослідження розвитку аграрного сектору потребує певного перегляду.

Проекція методології дослідження розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації відбувається на теоретичному, діагностично-аналітичному й аксіологічному рівнях. Цим рівням властивий свій, відносно самостійний інструментарій.

На теоретичному рівні методології дослідження використовується наступний інструментарій: метод систематизації передбачає встановлення базової теорії, чи їх сукупності, додаткових теорій; семантичний аналіз для формування уявлення про зв'язки і відношення поняття «розвиток» з іншими поняттями, фіксування ознак, що дозволяють відрізнити поняття «розвиток» від суміжних з ним; критичний аналіз, що дає змогу обрати

парадигму розвитку та встановити імперативи, на яких базується розвиток аграрного сектору в межах обраної парадигми.

Основним при деталізації методології на теоретичному рівні, що всю сукупність теорій, які беруться до розгляду при проведенні дослідження як базові так і додаткові.

Діагностично-аналітичний та аксіологічний рівні у своїй сукупності представляють собою емпіричний рівень методології дослідження розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації, на якому обґрунтовується методологічні засади проведення дослідження розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації.

Розкриття причинності та закономірностей розвитку аграрного сектору (одночасне протікання таких двох взаємообумовлених процесів як розвиток та цифровізація але з різною швидкістю) відбувається на основі інструментарію діагностично-аналітичного рівня та є необхідним для формування сценаріїв та стратегії розвитку.

Аксіологічний рівень спрямовує дослідження на вивчення тих параметрів розвитку, які мають особливе (позитивне чи негативне) значення в процесі розвитку, що дозволяє обґрунтувати складові та характер розвитку аграрного сектору, надати оцінку швидкості реакції на вплив цифровізації, здійснити прогнозування індикаторів розвитку аграрного сектору, встановити детермінанти цифровізації тощо. Встановивши зв'язок індикаторів розвитку аграрного сектору та детермінантів цифровізації стає можливим зміна пріоритетів розвитку аграрного сектору, шляхом їх переорієнтації на стимулювання цифровізації. Гармонійне поєднання складових розвитку аграрного сектору та виявлення детермінантів цифровізації у сучасних умовах виступає одним з головних пріоритетів формування стратегії розвитку аграрного сектору.

Для характеристики розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації пропонується методологія, органічно вписана до загальної концепції розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації, що забезпечує комплексне стратегічне бачення та визначення сутності, спрямованості, змісту, характеру розвитку аграрного сектору.

Висновки. Розроблена концепція розвитку аграрного сектору в умовах цифровізації складається з чотирьох компонентів: гносеологічний компонент, методичний компонент, інструментальний компонент та практично-аналітичний компонент, кожен з яких шляхом деталізації розкладено на певні елементи.

Вважаємо за необхідне підкреслити, що, структурні компоненти розробленої концепції мають універсальний характер і можуть бути інтерпретованими до будь-якого предмету дослідження важливої наукової проблеми.

Список літератури.

1. Andrew J. Rohm, Matthew Stefl, Julian Saint Clair Time for a Marketing Curriculum Overhaul: Developing a Digital-First Approach. September 2018, Available at: <https://doi.org/10.1177/0273475318798086>
2. Mrs. Reshma Desai, Mr. Arvind Chauhan, Mr. Darshan Kudtarkar, "Digital Marketing - New Age Consumer Behavior (Mumbai Region)", IJRAR - International Journal of Research and Analytical Reviews (IJRAR), E-ISSN 2348-1269, P- ISSN 2349-5138, Volume.6, Issue 1, Page No pp.38-43, March 2019, Available at : <http://www.ijrar.org/IJRAR1ABP007.pdf>
3. Hofacker C.F. Digital Marketing: communicating, selling and connecting. Massachusetts : Edward Elgar Publishing, Inc., 2018. 224 p

References.

1. Andrew J. Rohm, Matthew Stefl, Julian Saint Clair (2018) [Time for a Marketing Curriculum Overhaul]: Developing a Digital-First Approach. URL: <https://doi.org/10.1177/0273475318798086>
2. Mrs. Reshma Desai, Mr. Arvind Chauhan, Mr. Darshan Kudtarkar (2019) [Digital Marketing - New Age Consumer Behavior (Mumbai Region)] Volume.6, Issue 1, Page No pp.38-43. URL: <http://www.ijrar.org/IJRAR1ABP007.pdf>
3. Hofacker C.F. (2018) [Digital Marketing: communicating, selling and connecting. Massachusetts] : Edward Elgar Publishing, Inc., p. 224.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2020 р.